

УДК 159. 922

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА НЕКОНСТРУКТИВНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Кравчук С.Л., к. психол. н., доцент,
старший науковий співробітник

*Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України*

У статті представлено теоретико-емпіричний аналіз аспектів проблеми психологічних особливостей духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки в юнацькому віці у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту. Розглянуто особливості зв'язку духовних цінностей з агресивністю та термінальними цінностями особистості.

Ключові слова: *особистість, духовні цінності, політико-правова сфера, агресія, агресивність, юнацький вік.*

В статье представлен теоретико-эмпирический анализ аспектов проблемы психологических особенностей духовных ценностей и неконструктивных форм поведения в юношеском возрасте в политико-правовой сфере в условиях военного конфликта. Рассмотрены особенности связи духовных ценностей с агрессивностью и терминальными ценностями личности.

Ключевые слова: *личность, духовные ценности, политико-правовая сфера, агрессия, агрессивность, юношеский возраст.*

Kravchuk S.L. THE PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF SPIRITUAL VALUES AND NON-CONSTRUCTIVE FORMS OF BEHAVIOR IN YOUTHFUL AGE IN THE POLITICAL-LEGAL SPHERE IN THE CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT

The theoretic-empiric analyses of aspects of problem of psychological peculiarities of spiritual values and non-constructive forms of behavior in youthful age in the political-legal sphere in the conditions of military conflict is presented in the article. The peculiarities of connection of spiritual values with aggressiveness and terminal values of personality are considered.

Key words: *personality, spiritual values, political-legal sphere, aggression, aggressiveness, youthful age.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві розвиток громадянського суспільства передбачає процес самоорганізації людей для захисту своїх прав та інтересів. Політико-правова сфера є галуззю реалізації владно-політичних та суспільно-правових відносин. Правова політика визначає формування нормативно-правової бази держави, зміст правових норм та практику їх застосування. На основі правової політики забезпечується стабільність та сталість функціонування політичної системи.

В Україні сьогодні наявні проблеми щодо досконалого дотримання прав людини. Водночас політико-правова культура у більшості громадян України, особливо у юнацтва, характеризується низьким рівнем розвитку. Низький моральний рівень суспільства та бездуховність виступають значними чинниками неконструктивної поведінки. Особливо це стосується людей юнацького віку.

Юність – це встановлення психологічної незалежності в усіх сферах: у моральних судженнях, політичних поглядах, учинках. Основна задача юнацького віку – самовизначення: соціальне, особистісне, професійне, духовно-практичне. Саме тому у сучасному україн-

ському суспільстві важливою та актуальною виступає проблема дослідження психологічних особливостей зв'язку духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки в юнацькому віці у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До неконструктивних форм поведінки в юнацькому віці у політико-правовій сфері можна віднести: девіантну, делінквентну та агресивну поведінку.

Проблемі девіантної поведінки присвятили свої праці такі вчені: Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Е. Фромм, А. Бандура, Р. Уолтерс, Б. Братусь, М. Виничук, О. Зелінський, О. Змановська, Ю. Клейберг, Ц. Короленко, А. Коен, В. Кудрявцев, К. Леонгард, А. Лічко, Ю. Платонов, А. Хомич, О. Іванова, М. Петренко та ін.

Девіантна поведінка – це поведінка, що порушує соціальні норми певного суспільства. Вона виражається у вчинках, діях (або бездіяльності) як окремих осіб, так і соціальних груп, що відступають від встановлених законодавчо або сформованих у конкретному соціумі загальноприйнятих норм, правил, принципів, зразків поведінки, традицій та звичаїв. Девіантну поведінку визначають як антисоціальну

поведінку, що порушує певні соціальні, культурні, етичні та правові норми [3, с. 24].

Однією із форм девіантної поведінки є адиктивна поведінка. Адиктивна поведінка – це відхилення, що характеризується прагненням до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин чи постійною фіксацією уваги на певних видах діяльності, яка спрямована на розвиток та підтримку інтенсивних емоцій [5, с. 112].

Делінквентну поведінку слід розглядати як сукупність протиправних вчинків чи злочинів. Делінквентна поведінка включає в себе дії кримінального характеру [13, с. 38].

Культура суспільства та внутрішній духовний світ особистості тісно пов'язані. Вони знаходяться у постійній взаємодії, завдяки взаємопроникненню ціннісних представлень суспільства у ціннісно-нормативну свідомість особистості [4, с. 34].

Духовність необхідно розглядати як соціально-моральну цінність, сутність якої виражається у здатності пізнавати, творити світ із добром для людей, у гуманізмі, толерантності, позитивній свободі [12, с. 152].

Проблема духовності, духовних цінностей, духовного потенціалу знайшла своє відображення у працях таких вчених, як-от: Г. Балл, М. Боришевський, Б. Братусь, Л. Вавілова, Г. Гізатова, Р. Грановська, С. Белорусов, О. Двойнін, О. Зеличенко, Ю. Зенько, В. Знаков, І. Ільчева, Н. Ініна, К. Карпінський, О. Киричук, О. Климишин, А. Маслоу, Н. Мар'ясова, В. Москалець, Г. Олпорт, М. Савчин, Ю. Савенко, В. Слободчиков, Т. Смирнова, Д. Угринович, В. Франкл, Е. Фромм, С. Черняєва, К. Юнг, І. Ялом, S. Arterburn, J. Felton та ін.

Аналіз психологічних та філософських підходів до духовності свідчить, що більшість дослідників вважає, що духовність є процесом і результатом розвитку людини до рівня усвідомлення своєї буттєвої сутності та трансцендентування за межі власного життя, звернення до досвіду людства та вищих загальнолюдських цінностей.

Стаття присвячується проблемі дослідження психологічних особливостей зв'язку духовних цінностей із формами агресивності та термінальними цінностями особистості в юнацькому віці.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в тому, щоб з'ясувати особливості зв'язку духовних цінностей із неконструктивними формами поведінки в юнацькому віці у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агресивна поведінка виступає однією з форм неконструктивної поведінки.

На основі теоретичного аналізу підходів вітчизняних та зарубіжних психологів щодо дефініції агресії як психологічного явища можна виділити різні статуси агресії. Тобто агресію слід розглядати як психічний стан, властивість особистості, об'єкт потреби та поведінковий прояв [6, с. 61].

Агресивність як властивість особистості, по-перше, виступає як мотиваційна тенденція, внутрішнє спонукання до здійснення агресивних дій, по-друге, відображає порівняно стабільну готовність до агресивних дій у найрізноманітніших ситуаціях за наявності потенційно агресивного сприймання та потенційно агресивної інтерпретації як стійкої особистісної особливості світосприйняття та світорозуміння, по-третє, характеризується наявністю деструктивних тенденцій у відносинах з іншими людьми.

Агресія як поведінковий прояв – це поведінка, котра характеризується спрямованістю, по-перше, на заподіяння шкоди неживим об'єктам, по-друге, на здійснення дій, які спричиняють шкоду (фізичну, моральну чи матеріальну) живим істотам, що мають мотивацію уникнення такого ставлення [9, с. 285].

У значній кількості опублікованих праць було показано, що більшість людей поводять себе досить непослідовно. У Мішел (W. Mischel) зазначає, що існуюча послідовність у поведінці належить лише до схожих ситуацій [15, с. 86]. Люди, схильні до насилля, будуть нападати на інших, тільки якщо така ситуація має для них певний сенс [11, с. 126].

У психології виділяють два різновиди патологічної агресії: психотичну та поведінкову [14, с. 29]. На думку Г. Бреслава, психотична агресія зазвичай здійснюється у вигляді шалених розрядів агресії із втратою контролю над своїми діями та немотивованими коливаннями настрою [2, с. 47]. Така агресія часто супроводжується порушеннями потягів (жорстокість, підвищена сексуальність, алкоголізація) та помітними соматовегетативними порушеннями.

Поведінкова агресія зустрічається переважно, якщо є неврози і психопатії, неврозо- та психопатоподібні стани в межах інших захворювань, та пов'язана із особистісними рисами людини [6, с. 63].

К. Лебединська вважає, що непсихотична агресія, на відміну від психотичної, перебігає у вигляді різних нестійких поведінкових та афективних розладів [10, с. 57]. При цьому останні мають певне мотивування коливань настрою, афективні спалахи нетривалі, і до них нерідко з'являється критичне відношення. Така агресивна поведінка з'являється переважно через відсутність морально-етичних норм із причини низької культури чи недоліків виховання.

У нашому дослідженні взяли участь 210 осіб, які є студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Університету «КРОК», Київського національного лінгвістичного університету.

З метою дослідження психологічних особливостей духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки в юнацькому віці нами використовувались такі емпіричні методи дослідження:

- опитувальник Басса-Дарки «Визначення рівня агресивності»;
- опитувальник В. Бойка «Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності»;
- опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна;
- авторська дослідницька анкета, спрямована на дослідження духовних цінностей особистості;
- авторська дослідницька анкета, спрямована на дослідження неконструктивних форм поведінки у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту.

З вибірки 210 осіб нами були сформовані 2 групи учасників дослідження залежно від їх поглядів стосовно прийнятності агресії у вирішенні політико-правових питань за результатами авторської дослідницької анкети.

Перша група учасників дослідження (56 студентів) вважає, що в політиці під час вирішення політико-правових питань агресія є допустимою.

Друга група учасників дослідження (56 студентів) вважає, що агресія є недопустимою в політиці, в рішенні політико-правових питань.

За однофакторним дисперсійним аналізом ми виявили значущі відмінності між двома групами учасників дослідження в певних формах комунікативної агресивності (див. табл. 1).

Отримані результати порівняння середніх значень за однофакторним дисперсійним аналізом свідчать, що учасники дослідження групи 1, які вважають, що агресія є допустимою в політиці та у вирішенні політико-право-

вих питань, мають більш виражені показники спонтанності агресії, нездатності гальмувати агресію, анонімності агресії, схильності до відображення агресії, перейняття агресії натовпу та задоволення від агресії порівняно з учасниками групи 2, які так не вважають.

Розподіл значень за всіма змінними відповідає закону нормального розподілу, саме тому нами був обраний коефіцієнт кореляції К. Пірсона. Проаналізуємо значущі кореляційні зв'язки між видами агресії та формами комунікативної агресивності у студентської молоді (див. табл. 2).

В особистості юнацького віку виявлено прямі значущі зв'язки анонімної агресії з непрямою агресією ($r=0,48$, $p<0,01$), підозрілістю ($r=0,48$, $p<0,01$), вербальною агресією ($r=0,46$, $p<0,01$), роздратованістю ($r=0,45$, $p<0,01$), негативізмом ($r=0,44$, $p<0,01$), фізичною агресією ($r=0,34$, $p<0,05$). Чим більше особистість юнацького віку схильна до анонімної агресії, тим більш вона схильна до непрямої агресії, підозрілості, вербальної агресії, роздратованості, негативізму, фізичної агресії.

В особистості юнацького віку виявлено прямі значущі зв'язки перейняття агресії натовпу з негативізмом ($r=0,53$, $p<0,01$), вербальною агресією ($r=0,44$, $p<0,01$), образою ($r=0,42$, $p<0,01$), непрямою агресією ($r=0,38$, $p<0,05$). Особистість юнацького віку, яка схильна до негативізму, вербальної агресії, образи, непрямої агресії, характеризується схильністю перейняття агресії натовпу.

В особистості юнацького віку виявлено прямі значущі зв'язки задоволення від агресії з непрямою агресією ($r=0,48$, $p<0,01$), роздратованістю ($r=0,45$, $p<0,01$), негативізмом ($r=0,43$, $p<0,01$), вербальною агресією ($r=0,42$, $p<0,01$), підозрілістю ($r=0,38$, $p<0,01$), фізичною агресією ($r=0,32$, $p<0,05$). Чим більше особистість юнацького віку схильна до задоволення від агресії, тим більш вона схильна до непрямої агресії, роздратованості, негативі-

Таблиця 1

**Відмінності між двома групами учасників (група 1 та група 2)
у певних формах комунікативної агресивності**

Показник	Групи учасників дослідження	Середнє значення	Рівень значущості
Спонтанність агресії	Група 1	4,62	$p < 0,05$
	Група 2	1,09	
Нездатність гальмувати агресію	Група 1	4,05	$p < 0,05$
	Група 2	1,93	
Анонімність агресії	Група 1	3,68	$p < 0,05$
	Група 2	1,06	
Схильність до відображення агресії	Група 1	4,16	$p < 0,05$
	Група 2	1,97	
Перейняття агресії натовпу	Група 1	3,95	$p < 0,05$
	Група 2	1,03	
Задоволення від агресії	Група 1	3,72	$p < 0,05$
	Група 2	1,12	

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між агресивними проявами та інтегральними формами комунікативної агресивності у студентської молоді

Показники	Спонтанність агресії	Нездатність гальмувати агресію	Анонімність агресії	Схильність до відображення агресії	Перейняття агресії натовпу	Задоволення від агресії
Фізична агресія	-	0,38 ($p < 0,05$)	0,34 ($p < 0,05$)	0,36 ($p < 0,05$)	-	0,32 ($p < 0,05$)
Непряма агресія	0,52 ($p < 0,01$)	0,36 ($p < 0,05$)	0,48 ($p < 0,01$)	0,46 ($p < 0,01$)	0,38 ($p < 0,05$)	0,48 ($p < 0,01$)
Роздратування	0,44 ($p < 0,01$)	0,31 ($p < 0,05$)	0,45 ($p < 0,01$)	0,38 ($p < 0,05$)	-	0,45 ($p < 0,01$)
Негативізм	0,42 ($p < 0,01$)	-	0,44 ($p < 0,01$)	0,42 ($p < 0,01$)	0,53 ($p < 0,01$)	0,43 ($p < 0,01$)
Образа	0,46 ($p < 0,01$)	-	-	0,39 ($p < 0,05$)	0,42 ($p < 0,01$)	-
Підозрілість	0,42 ($p < 0,01$)	0,34 ($p < 0,05$)	0,48 ($p < 0,01$)	-	-	0,38 ($p < 0,01$)
Вербальна агресія	0,54 ($p < 0,01$)	0,43 ($p < 0,01$)	0,46 ($p < 0,01$)	0,52 ($p < 0,01$)	0,44 ($p < 0,01$)	0,42 ($p < 0,01$)

візму, вербальної агресії, підозрілості, фізичної агресії.

Особистість, котра характеризується високим рівнем агресивності як властивості особистості, характеризується низьким прагненням до самоактуалізації [7, с. 162]. Особистість юнацького віку з емоційною лабільністю та емоційною нестійкістю менш схильна до життєстійкості [8, с. 322].

Із вибірки 210 осіб 118 студентів (56,19%) вважають, що в ситуації військового конфлікту державні інститути та суспільство загалом провокують агресивність та протиправну поведінку особистості. 82 студенти (39,05%) так не вважають, а 10 студентів (4,76%) не визначились або обрали іншу відповідь.

На питання «Що саме в суспільстві провокує людей на протиправну поведінку?» студенти відповіли:

- безконтрольність, безкарність злочинних організацій, можливість відкупитися у державних структурах (27,62%);
- корупція (18,56%);
- протиправна поведінка представників влади (12,86%);
- низький матеріальний рівень, бідність (6,67%);
- несправедливість, нерівність у правах, порушення прав громадян (6,19%);
- деформація моральних цінностей (5,24%);
- відсутність чітких норм та законів (4,76%);
- негативні емоції (4,76%);
- низький рівень особистої відповідальності (4,76%);
- відсутність упевненості в майбутньому (4,29%);
- відсутність упевненості в безпеці родини та особистій безпеці (4,29%).

Згідно з результатами коефіцієнта кореляції К. Пірсона виявлено, що надання переваги духовним цінностям в юнацькому віці негативно значущо пов'язано із фізичною агресією ($r = -0,42$, $p < 0,01$), анонімною агресією ($r = -0,40$, $p < 0,01$), спонтанністю агресії ($r = -0,39$, $p < 0,01$), провокуванням агресії ($r = -0,37$, $p < 0,01$), вербальною агресією ($r = -0,36$, $p < 0,01$), задоволенням від агресії ($r = -0,35$, $p < 0,01$), схильністю до відображення агресії ($r = -0,35$, $p < 0,01$), непрямою агресією ($r = -0,33$, $p < 0,05$), нездатністю гальмувати агресію ($r = -0,32$, $p < 0,05$), перейняттям агресії натовпу ($r = -0,30$, $p < 0,05$).

Отримані результати свідчать про те, що особистість юнацького віку зі схильністю до агресії не надає перевагу духовним цінностям як етично-змістовним законам Істини, Добра, Краси, Любові. Тому можна сказати, що бездуховність виступає одним з істотних факторів неконструктивних форм поведінки молоді.

Консенсус у суспільстві передбачає існування загальних цінностей, які розділяються всіма [1, с. 12]. Такі загальні цінності об'єктивуються культурою чи задаються трансцендентально. Релігійно-філософські системи розробили та сформували такі загальнолюдські цінності, які інтегрувались, як універсальні: Віра, Любов, Надія, Істина, Добро, Краса, Справедливість, Єдність, Гармонія, Порядок, Мир, Благополуччя, Достаток.

Також згідно з результатами коефіцієнта кореляції К. Пірсона виявлено, що надання переваги духовним цінностям в юнацькому віці позитивно значущо пов'язано з духовним задоволенням ($r = 0,46$, $p < 0,01$), саморозвитком ($r = 0,43$, $p < 0,01$), збереженням власної ін-

дивідуальності ($r=0,39$, $p<0,01$), креативністю ($r=0,34$, $p<0,05$), активними соціальними контактами ($r=0,31$, $p<0,05$).

Отримані результати свідчать, що особи юнацького віку, які надають перевагу духовним цінностям, характеризуються прагненням:

- до отримання морального задоволення в усіх сферах свого життя;
- до самовдосконалення;
- до збереження неповторності та своєрідності своєї особистості;
- до реалізації своїх творчих можливостей;
- до встановлення доброзичливих стосунків з іншими людьми.

Висновки з проведеного дослідження.

На основі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Особи юнацького віку, які вважають, що агресія є допустимою в політиці та у вирішенні політико-правових питань, мають більш виражені показники спонтанності агресії, нездатності гальмувати агресію, анонімності агресії, схильності до відображення агресії, перейняття агресії натовпу та задоволення від агресії порівняно з особами юнацького віку, які так не вважають.

2. Особи юнацького віку, які схильні до негативізму, вербальної агресії, образи, непрямой агресії, характеризуються схильністю перейняття агресії натовпу.

3. Особи юнацького віку, які схильні до задоволення від агресії, характеризуються схильністю до непрямой агресії, роздратованості, негативізму, вербальної агресії, підозрливості, фізичної агресії.

4. Особи юнацького віку вважають, що в суспільстві на протиправну поведінку провокують людей такі чинники: 1) безконтрольність, безкарність злочинних організацій, можливість відкупитися у державних структурах; 2) корупція; 3) протиправна поведінка представників влади; 4) низький матеріальний рівень, бідність; 5) несправедливість, нерівність у правах, порушення прав громадян; 6) деформація моральних цінностей; 7) відсутність чітких норм та законів; 8) негативні емоції; 9) низький рівень особистої відповідальності; 10) відсутність упевненості в майбутньому; 11) відсутність упевненості в безпеці родини та особистій безпеці.

5. Надання переваги духовним цінностям в юнацькому віці позитивно значущо пов'язано з духовним задоволенням, розвитком себе, збереженням власної індивідуальності, креативністю, активними соціальними контактами.

Перспективою нашого дослідження є подальше вивчення особливостей духовних цінностей, неконструктивних форм поведінки в юнацькому віці у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Братусь Б.С. Нравственное сознание личности (Психологическое исследование) / Б.С. Братусь. – М. : Знание, 1985. – 64 с.
2. Бреслав Г.Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности / Г.Э. Бреслав. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.
3. Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения / Е.В. Змановская. – М. : Академия, 2006. – 288 с.
4. Знаков В.В. Понимание субъектом правды о моральном поступке другого человека: нормативная этика и психология нравственного сознания / В.В. Знаков // Психологический журнал. – 1993. – № 1. – С. 32–43.
5. Клейберг Ю.А. Девиантное поведение в вопросах и ответах / Ю.А. Клейберг. – М. : МПСИ, 2006. – 304 с.
6. Кравчук С.Л. Патологічні форми агресивної поведінки особистості / С.Л. Кравчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія № 12. Психологічні науки : Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – № 34 (58). – С. 59–66.
7. Кравчук С.Л. Психологічні особливості життєстійкості особистості у зв'язку з її цінностями самоактуалізації / С.Л. Кравчук // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 25. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – С. 152–166.
8. Кравчук С.Л. Психологічні особливості емоційної лабільності та емоційної стійкості особистості юнацького віку / С.Л. Кравчук // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 26. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – С. 308–325.
9. Кравчук С.Л. Специфіка соціалізації агресії особистості та напрямки психологічної допомоги / С.Л. Кравчук // Практична психологія в системі вищої школи: [монографія]. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 284–302.
10. Лебединская К.С. Подростки с нарушениями в аффективной сфере / К.С. Лебединская, М.М. Райская, Г.В. Грибанова. – М. : Медицина, 1988. – 246 с.
11. Платонов Ю.П. Социальная психология поведения : [учебное пособие] / Ю.П. Платонов. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
12. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : [монографія] / Е.О. Помиткін. – К. : Наш час, 2007. – 280 с.
13. Рудакова И.А. Девиантное поведение / И.А. Рудакова, О.С. Ситникова, Н.Ю. Фальчевская. – Ростов н / Д. : Изд-во «Феникс», 2005. – 156 с.
14. Стаценко А.Н. Агрессивное поведение у подростков / А.Н. Стаценко // Патологические формы девиантного поведения у подростков. – М.: Медицина, 1989. – 283 с.
15. Mischel W. Personality and assessment / W. Mischel. – New York : Wiley, 1968. – 237 p.